

Översikter och meddelanden

Statsvetenskaplig Tidskrifts redaktion

De tidigare aviserade förändringarna i redaktionen på Statsvetenskaplig Tidskrift har nu genomförts. Vid årsskiftet lämnade Torbjörn Vallinder sitt uppdrag som redaktionssekreterare och efterträddes av Lennart Lundquist. Samtidigt tillträdde Anders Sannerstedt som bitr. redaktionssekreterare.

Vid sammanträde med Fahlbeckska stiftelsens collegium i oktober 1984 framförde preses, Birgitta Odén, kollegiets tack till Torbjörn Vallinder för det förnämliga sätt på vilket han svarat för inte mindre än femton årgångar av tidskriften.

För den nya redaktionen känns det angeläget att tacka Torbjörn. Hans energi och aldrig sinande uppslagsrikedom framstår som föredömen. En första målsättning är att bibehålla den höga nivå som karakteriserar hans femton årgångar, och vi är medvetna om att det är en högt ställd ambition. Vi hoppas naturligtvis kunna utnyttja Torbjörns erfarenheter och ser fram mot de många bidrag han nu kommer att få tid att skriva.

Lennart Lundquist

Åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda. Några reflektioner kring ett demokrati-problem*

1. Inledning

Namnet på disciplinen skiftar mellan länder och språkgrupper, ibland även inom länder och språkgrupper. Statsvetenskapen är i Norden känd under namnen allmän statslära, statskunskap och politologi; och i den anglo-saxiska kontexten under benämningar såsom 'political studies', 'government' och 'political science'. De terminologiska variationerna går att föra tillbaka på de olika juridiska, historiska och beteendevetenskapliga forskningstraditioner, som präglat disciplinen från början av detta århundrade till våra dagar; och de kan inte utan vidare avfärdas som ett uttryck för universitetsadministrativt godtycke.

Gemensamt för de olika benämningarna är att de på ett eller annat sätt drar uppmärksamheten till staten,

regeringen, styrelseskicket eller det politiska systemet. Ämnet har av naturliga skäl haft sin geografiska tyngdpunkt förlagd till USA, Kanada, Storbritannien, samväldet och Västeuropa; och har, också av förstäligen skäl, i hög grad uppmärksammat diverse demokratiproblem. Åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda, som jag fortsättningsvis kommer att uppehålla mig vid, ligger inom ramen för denna forskningstradition, men får i allmänhet vika för andra frågeställningar. Och detta trots problemets uppenbara relevans för den representativa demokratin, som blir ganska ihålig om riksdagsmännen inte gör det teorin kräver av dem – att i riksdagen föra väljarnas talan.

Problemet uppmärksammas visserligen av och till, men belyses alltför sällan med relevanta data. Riksdagen som social elit är ett återkommande tema i sociologisk och statsvetenskaplig forskning, med uppenbara beröringspunkter med frågan om åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda. Liknande kommentarer kan göras om de spelteoretiskt inspirerade undersökningar av det parlamentariska röstningsbeteendets inre dynamik, som

*Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar här den föreläsning med vilken Sten Berglund den 9 maj 1984 tillträdde den svenskspråkiga professuren i allmän statslära vid Helsingfors universitet. Den bygger på data från det av Riksbankens Jubileumsfond stödda projektet "Demokrati och byråkrati i inrikes- och utrikespolitik", som i samverkan genomförts av de statsvetenskapliga institutionerna i Stockholm, Umeå och Uppsala.

Projektet utgick från den klassiska föreställningen att det i moderna västerländska demokratier råder ett spänningsförhållande mellan demokrati å den ena sidan och internationell politik å den andra, och gjorde till sin huvuduppgift att besvara i frågan hur och i vilken utsträckning utrikespolitiken i ett sådant land skiljer sig från inrikespolitiken.

Projektledare med samordnade anslag var Kjell Goldmann (Stocholm). Sten Berglund (Umeå) och Gunnar Sjöstedt (Stockholm) svarade för var sin empirisk undersökning på temat representation respektive politikprocesser. Projektet avrapporteras i sin helhet i boken "Democracy and Foreign Policy" (Gower, forthc.)

började komma under tidigt sextioal. De rena åsiktsrepresentativitetsstudierna är däremot fåtaliga, eftersom de förutsätter surveydata om både väljare och valda med alla kostnader, som därtill hör.

2. *Uppläggnig, metod och material*

De forskningsresultat, som redovisas här, bygger på surveyer av 1982 års svenska väljare och riksdagsledamöter. Undersökningen ingick som en av två delstudier i projektet 'Demokrati och byråkrati i inrikes- och utrikespolitik', som genomfördes med stöd av Riksbankens Jubileumsfond i Stockholm. Projektets huvuduppgift var att utröna om utrikes- och försvarspolitik i demokratihänseende fungerar annorlunda än annan politik. Skolpolitiken fick av diverse praktiska skäl i undersökningen representera hela det inrikespolitiska fältet; och mer behövdes i och för sig inte för att det skulle vara möjligt att kontrastera försvars- och utrikespolitiken mot något annat.

De båda enkätformulärens kretsar i allt väsentligt kring skol-, försvars- och utrikespolitik, men innehåller också ett antal allmänna frågor, bl a sådana som har att göra med åsiktsöverensstämmelsens förutsättningar; och jag fortsätter närmast med att redovisa utfallet av en analys av de aktuella frågorna. Jag går därefter över till att se på åsiktsöverensstämmelsen, i sektor efter sektor, fråga efter fråga; och försöker i ett avslutande avsnitt förklara de variationer, som trots allt registreras.

3. *Åsiktsrepresentativiteten och dess förutsättningar*

Det är från nationalekonomin bekant att ingenting är gratis och från sociologin och socialpsykologien att det mesta låter sig förklaras i grupptermer. Om man, som vi gjorde, söker kombinera de båda perspektiven med varandra med sikte på just åsiktsrepresentativitet, knyts intresset till tre slags faktorer:

- participation
- information
- attityder

varav åtminstone den mellersta har hemortsrätt i båda teoriperspektiven.

Den bild, som framtonar, när materialet granskas utifrån dylika utgångspunkter, är på sitt sätt motsägelsefull. Väljarna är på ett ytligt plan politiskt intresserade. Det stora flertalet medborgare (83 %) uppger partipreferens. Ungefär hälften av dem säger sig vara mycket eller ganska intresserade av politik, och engagemanget

för de här aktuella sektorerna ligger to m på en ännu högre nivå. Det är emellertid betydligt sämre ställt med participationen (mötesaktiviteten, demonstrationsbenägenheten m m), med informationen om vad partierna egentligen står för och med förtroendet för politikernas vilja och förmåga att representera folket.

Liknande kommentarer kan fällas om riksdagsmännen. De är ytligt sett engagerade, men anstränger sig inte över hövan för att framföra sina åsikter i riksdagen eller till väljarna. De är väl medvetna om det sk politikerföraktet, men tenderar att underskatta omfattningen av den misstro mot politik i allmänhet och politiker i synnerhet, som vuxit fram i valmanskåren; och känner sig – kanske just därför – trygga i representantrollen, som de tror sig sköta med all akkuratess, genom att använda partiet som främsta inspirationskälla.

Jag drar därav slutsatsen att förutsättningarna för åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda i Sverige inte är de bästa.

4. *Åsiktsrepresentativiteten*

Men jag tvingas i samma andetag konstatera att åsiktsöverensstämmelsen ligger på en hög nivå. Det är endast enstaka utrikespolitiska frågor, som resulterar i låga samband mellan väljar- och riksdagsopinioner, dvs i korrelationskoefficienter runt eller under 0,50. Vi använder oss i undersökningen också av ett annat mått på åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda, nämligen den genomsnittliga åsiktsskillnaden. De båda måtten – korrelationskoefficienten och differensmättet – drar oftast, men inte alltid, i samma riktning.

Särskilt problematiska är de frågor, som resulterar i förhållandevis låga samband, och där riksdagen i kraft av differensmättet inte heller kan sägas vara representativ för några allmänna tendenser bland väljarna. Riksdagsledamöterna och väljarna befinner sig i sådana frågor på kollisionskurs. Det är zon- och nedrustningsfrågorna.

Det finns ur representationshänseende skäl att beakta även de frågor – u-landsbiståndet och (gräns-)kränkingsproblematiken – som resulterar i förhållandevis låga samband trots en tämligen god överensstämmelse mellan väljare och valda mätt i termer av åsiktsskillnader.

Det visar sig vid närmare granskning att det här är frågor om *items*, där partiskillnaderna är osedvanligt små bland väljarna (u-hjälpen) eller bland både väljare och riksdagsmän (gränsskränkningarna). Gränsskränkingsfrågan är i själva verket inte alls konfliktladdad, och konsensus är i representationshänseende oproblematis. I u-hjälpsfrågan finns däremot uttalade meningsskiljaktigheter. Av väljarna distanserade sig en minori-

tet på 12 % helt och hållet från den av majoriteten omfattade ståndpunkten utan att ha någon motsvarande riksdagsrepresentation. Slutsatsen blir att åsiktsöverensstämelsen är god i alla de 10 undersökta frågorna med undantag av tre – i första hand zon- och nedrustningsfrågorna och i andra hand u-hjälpsfrågan – centrala moment i svensk utrikespolitik.

5.1 Den sektorsvisa variationen

Orsakerna till den sektorsvisa variationen kan sökas på många håll:

- väljarnas uppfattning och kunskaper om sektorerna
- de faktiska och uppfattade partirelationerna inom sektorn
- frågornas karaktär (närhet, relevans, komplexitet, etc.)

Samtliga faktorer kan förankras i ett slags *cost/benefit*-perspektiv. Ju mera byråkratiserad och svårgenomtränglig sektorn är, ju mindre de faktiska och uppfattade partiavstånden är inom sektorn och ju mera fjärran, irrelevanta och komplexa de sektorspecifika frågorna förefaller vara, desto större är sannolikheten för att väljarna, så att säga, väljer bort sektorn i fråga.

Det finns i vårt material ingenting, som tyder på att utrikessektorn uppfattas som mera byråkratisk än andra sektorer, men väl åtskilliga indikatorer på att den i övrigt har en särställning. Den sakliga spännvidden i de utrikespolitiska riksdagsdebatterna är förhållandevis liten; och väljarna har också påfallande stora svårigheter att avgöra vad partierna står för och hur de förhåller sig till varandra i tex zon-, nedrustnings- och biståndsfrågor. Det stora flertalet väljare är även beredda att hålla med om att utrikespolitiska frågor måste hanteras försiktigare än andra frågor och till sin natur är mera komplexa än exempelvis de skolpolitiska frågorna.

Den sektorsvisa variationen förefaller således kunna förklaras med hjälp av åtskilliga av de faktorer, som anförs till stöd för den vid det här laget klassiska hypotesen att utrikespolitik och demokrati är oförenliga storheter. Men vi har därmed inte besvarat frågan vad, som döljer sig bakom undersökningens huvudresultat, den överlag goda åsiktsöverensstämelsen mellan väljarna och deras valda ombud.

5.2 Åsiktsrepresentativiteten än en gång

Vi närmar oss problemet ur ett slags inflytandeperspektiv; vem påverkar vem mest, väljarna, riksdagsmännen eller vice versa? Testningen sker på enklast möjliga sätt, genom en serie regressionsanalyser där respektive egenständpunkter matchas mot motpartens egenständpunkt.

Utfallet är, på några undantag när, i stort sett det samma från fråga till fråga, men kräver åtminstone i det

avvikande stycket en kommentar. Det är nämligen de utrikespolitiska frågorna, som skiljer sig från mängden. Riksdagsmännen är överlag okänsliga för de utrikespolitiska väljaropinionerna, särskilt i nedrustnings- och biståndsfrågor; och väljarns åsikter i de aktuella frågorna har, om möjligt, än mindre att skaffa med riksdagsopinionerna. Det dåliga modellutfallet på den utrikespolitiska arenan är troligen ett utflöde av den konsensus, som präglar sektorn, och kan måhända också förklaras med hänvisning till de utrikespolitiska frågornas speciella karaktär (komplexitet, relevans m.m.).

Allting, to m de utrikespolitiska variablerna, tyder emellertid på att påverkan går från valmanskåren till riksdagen snarare än tvärtom. Vi vet därmed i stort sett vad vi behöver veta om riksdagsledamöterna, men inte om väljarna. Stora surveymaterial är inte idealiska för att fånga upp de processer på individnivå, som döljer sig bakom de politiska opinionerna, men det finns i medborgarmaterialet ytterligare en variabel väl värd att pröva som prediktor på väljarattityderna, nämligen de ståndpunkter som väljarna tillskriver det egna partiet.

Den nytillkomna variabeln pressar upp förklaringskraften med 20 % eller mera och framstår därmed som den i särklass tyngsta av de båda prediktorerna. Modellen hanterar i princip alla frågor lika väl. Väljarna intar således även i utrikespolitiska frågor i stort sett samma ståndpunkter, som de tillskriver det egna partiet.

6. Sammanfattning och slutsatser

Vi har därmed förklarat väljaropinionerna med en modell och riksdagsopinionerna med en annan. Det återstår nu bara att kombinera de båda modellerna, men det är dessvärre lättare sagt än gjort. Vi vet nämligen alldeles för litet om opinionsbildningen inom och utanför riksdagen för att utan vidare kunna specificera en övergripande modell. Vi har på sin höjd några hållpunkter för mer eller mindre lösa spekulationer; och de kretsar huvudsakligen kring partiernas roll i väljarnas och riksdagsmännens föreställningsvärld.

Partiidentifikationen bestäms i Sverige liksom i de övriga nordiska länderna av vilket läge väljarna intar på vänster/höger-axeln. Sambandet (R_{xy}) mellan de båda variablerna ligger i storleksordningen 0,7 och förklaringskraften runt 50 %; och den ökar endast marginellt, om modellen omformuleras så att väljarnas åsikter i skol-, försvars- och/eller utrikespolitiska frågor läggs in bland de oberoende variablerna. Väljarståndpunkterna i konkreta tvistefrågor visar sig i stället vid närmare analys struktureras av i stort sett samma uppsättning variabler, som bestämmer partiidentifikationen.

Det betyder i sin tur att sambanden i den ena av våra två huvudmodeller antagligen är spuriösa. Väljarnas opinioner i skol-, försvars- och utrikespolitiska tvistefrå-

gor är *inte* ett utflöde av de förmodade partiståndpunkterna i respektive fråga. De struktureras bara efter samma kriterier som de förmodade partiståndpunkterna. Saken kan litet tillspetsat uttryckas så att väljarna formulerar sina åsikter under intryck av ett slags *låtsaspartier*, vars ståndpunkter stämmer med gängse stereotyper.

Den för de båda huvudmodellerna minsta gemensamma nämnaren heter således 'vänster/höger'. Det är den konfliktdimension, som bestämmer partivalet och strukturerar de politiska opinionerna. Den förleder åtskilliga väljare att tro att avstånden mellan partierna är större än vad de egentligen är; och den hjälper riksdagsledamöterna att orientera sig bland och anpassa sig till väljaropinionerna på ett sådant sätt att de framstår som genuint responsiva i alla frågor utom de utrikespolitiska.

Varför och med vilka konsekvenser undandrar sig däremot vår bedömning. De informationskanaler, som riksdagsmännen använder sig av, ger tydligen en mera tillförlitlig bild av stämningarna i landet än vi antog. Vilken kanal – partiet, organisationerna, statsförvaltningen etc. – som ger den bäsa återkopplingen till väljarna, låter sig däremot inte säga. Och vad det i praktiken betyder för demokratin att riksdagen representerar folket och också antas representera folket, men på felaktiga premisser, är, om möjligt, ännu svårare att säga. Det förefaller emellertid i det långa loppet vara bäddat för en vidgad förtroendeklyfta mellan väljare och valda, och då särskilt på den utrikespolitiska arenan.

Sådan är alltså situationen i Sverige, och det kan avslutningsvis vara på sin plats med några reflektioner kring slutsatsernas räckvidd. Utrikespolitisk konsensus är i Finland inget okänt fenomen. Den är förmodligen rentav mera utbredd här än där. Hypotesen är alltså att utrikessektorn i Finland ur representationshänseende är mindre problematisk än motsvarande sektor i Sverige. Vänster/höger-dimensionen har i Finland aldrig varit lika dominerande som i Sverige, där konkurrens i stort sett saknas från andra konfliktdimensioner såsom etnicitet, centrum/periferi m m. Det är emellertid hela tiden fråga om gradskillnader, och hypotesen eller grundtipset är således att det även i Finland finns skäl att varna för en ökad förtroendeklyfta mellan väljare och valda i inrikespolitiskt hänseende.

Det är med dessa hypoteser som med alla andra. De förutsätter empirisk prövning, och representationsforskningen är i Finland ej mindre angelägen än i dess västra grannland.

Sten Berglund

Utlåtanden av de särskilt utsedda ledamöterna av samhällsvetenskapliga fakultetens vid Stockholms universitet tjänsteförslagsnämnd för tillsättning av professur (L 24–26) i statsvetenskap, särskilt planering och förvaltning

Som sakkunnig vid tillsättning av professuren i statsvetenskap, särskilt planering och förvaltning, vill jag avge följande utlåtande:

Såvitt jag kan se erbjuder formuleringen av tjänsten inte några problem. Vad som fordras är kompetens i statsvetenskap enligt föreliggande befordringsgrunder. Det förefaller självklart att en betydande del av den kompetensgivande verksamheten ska ligga inom området förvaltning och planering.

Om de tre sökande – Göran Djupsund, Daniel Tarschys och Björn Wittrock – vill jag anföra följande:

Göran Djupsund avlade pol kand-examen 1975, pol lic-examen 1976 och pol dr-examen 1981 vid Åbo Akademi. Han utnämndes 1982 till docent i statskunskap med offentlig förvaltning vid Åbo Akademi.

Djupsund har haft en relativt omfattande tjänstgöring vid Åbo Akademi som forskare och lärare. Bl. a. har han inemot två år fungerat som tf. biträdande professor och tf. professor. Han förordnades 1981 som överassistent i statskunskap.

De arton arbeten som Djupsund insänt till bedömning kan fördelas på tre olika områden: kommunalforskning, partiforskning och fascismforskning. Ämnesmässigt är denna produktion till viktiga delar inom den sökta professurens område.

Sina första vetenskapliga insatser gjorde Djupsund inom ramen för kommunforskningsprojektet i Åbo. Hans första arbete, som skrevs tillsammans med Helander och Ståhlberg, är "Det kommunala indelningsproblemet i Finland", 1975, 101 s. Senare presenterar han själv en kortversion av denna undersökning: "Till frågan om kommunsammanslagningarnas konsekvenser", 1976, 29 s. Uppsatsen omfattar dels en genomgång av de finländska indelningarnas historia, dels en explorativ undersökning av kommunsammanslagningarnas effekter. Den sistnämnda har utformats som en jämförelse mellan matchande par av kommuner, där det ena består av kommuner som slagits samman och det andra av icke-sammanslagna kommuner. Resultatet av denna undersökning ger inte något klart mönster. Djupsund kommer senare att ta upp och utveckla metoden på ett nytt problem.

Hans första större arbete, licentiatavhandlingen "Planeringsaktiviteter och planform", 1976, 287 s., har också tillkommit inom kommunprojektet. Ambitionen är främst deskriptiv, nämligen att klarlägga förekomst av